

A demokrácia színe és visszája

A bűvös szó

A demokráciára való hivatkozás ma olyan, mint régebben a Szentírásra történő utalás: véget vet minden vitának. A megfellebbezhetetlen igazságot jelenti, megkérdőjelezhetetlen erkölcsi normát, a kifogástalan viselkedést és irányadó magatartást. A szó lakatot tesz mások szájára, kerékbe tör a gondolkodást, akkor is, ha annak használója nincs is a fogalommal tisztában. Márpedig többnyire ez a helyzet, a politikai tusakodásban mindenki a demokráciával leplezi szándékát. Nem mindig tudatos megtévesztésről van szó, néha a jó szándék nem vitatható, egyszerűen csak mindenki mást ért demokrácia alatt. Mindez nem számít. A szó mágikus erejébe való hit fontosabb az érveknél. Aki a szájára veszi, úgy tesz, mintha egy nagyhatalom zászlaját emelné a magasba. Aki ellent mer mondani, az magára vessen, egy nagy és kérlelhetetlen hatalommal fog ujjat húzni.

Márpedig a demokrácia a gyakorlatban sok mindent jelent. Jelentheti az egyenlőséget, a személyi szabadságjogokat, a parlamentarizmust, a jólétet, a társadalmi haladást, a jogállamiságot, de jelentheti a társadalmi szolidaritás hiányát, a közösség atomizálódását, a szerepek tisztázatlanságát, a jogállamiság hanyatlását, a politikai oligarchia uralmát, a pénzhatalmat, az anarchiát, a lelketlen tömeget, az elviselhetetlen életkörülményeket. Minden lenyomható az emberek torkán, elég, ha ellentmondást nem tűrő hangon a demokráciára hivatkozunk.

Az elmúlt húsz évben minden a demokratikus átalakulás jegyében történt. A közéleti programokban, az érvelésekben, a tettek indokaiban egyetlen bűvös szó uralt mindent – a demokrácia. A legcsalárdabb manipulációk igazolását szolgálta és szolgálja ma is. Korunkban, ebben a cél és úttévesztett történelmi időszakban, talán ez jelenti az egyik legsúlyosabb következményekkel járó problémát. A demokrácia szó inflálódása, hitelvesztése.

A népek rendszerint akkor jutnak nagy bajba, ha a fogalmak tisztázatlansága miatt nem érzékelik, hogy bajban vannak. Ha valamiben vakon hinni kell, és nem szabad róla gondolkodni. Hinni kell, hogy demokráciában élünk, akkor is, ha az adott körülmények között minden ellene szól.

A demokrácia nevében

A nagyhatalmak nap mint nap kioktatásban részesítik a világ népeit az emberi szabadságjogok és a demokrácia hiányára hivatkozva. A demokrácia terjesztése érdekében háborúkat szítanak. Ebben az Egyesült Államok az éllovas. Az úgynevezett fejlett Nyugat a kelet- és közép európai kisállamokat oktatja gazdasági szankciókkal. Miközben bagoly mondja a verébnek...

Amerika több mint ezer városában és több mint száz országban talált követőkre az a tüntetéssorozat, amelynek keretében az emberek tiltakozásuknak adtak hangot azok ellen, akik a demokrácia álarcába és védőköpönyegébe öltözve százmilliókat zsákmányolnak ki az életminőség rovására.¹ „A tüntetéssorozattól a Nagytőke, a Dúsgazdagok, az Ingenyelők, az 1 százalék megrettent, a népharagtól pánikba esett! Azok, akiknek semmi veszíteni valójuk nincs – mert se munkahelyük, se biztosításuk, se nyugdíjuk, se jöhírük (amit a letartóztatással járó priusz tönkretethe) –, azok békés gyülekezésükkel is bosszantják a Mindenek Urait. Pusztá létükkel is. Őket csak (ki)szolgáloi pozícióban tűrik meg a Kiváltságosok: a véleményüket már nem akarják hallani.” – írja Purger Tibor Amerikából.

És nemcsak a tömegek tiltakoznak. Egyre több szakértő is felemeli a szavát, hogy ez a mostani helyzet nemcsak a kapitalizmus „egyik megszokott” ciklikus krízise - hanem magának a rendszernek a válsága. Annak a liberális demokratikus rendszernek, amelyhez erőszako-

¹ Purger Tibor: *Megrettentek az Urak? Világrengető tiltakozástól tart a Tőke Magyar Szó*, 2011. november 15.

san hozzá akarják pófozni a világot. Úgy tűnik, hogy a liberális demokrácia elérte végső határait, és innen már csak a szikla maradt és a szakadék. Kiderült, hogy a történelem legjobbnak hitt, mondott rendszere egyáltalán nem jó, hogy nem az emberekért van, hanem a tulajdonosokért. A tulajdonjog fontosabb az emberi jognál. És aki nem tulajdonos, az vessen magára. Nem tudhatjuk, hová vezet mindez. De többé aligha lehet elhallgatni, hogy a Király meztelen...

Közelebbi példák

Az alapvető szabadság- és önrendelkezési jogok Magyarországon több száz éve az alkotmány szerves részei. Így van ez az európai országok többségében. Papíron. Ezeknek a jogoknak a megsértése a történelem folyamán újra és újra felkelésekhez és forradalmakhoz vezetett, amelyek hosszabb távon mindig impulzust adtak a demokratikus fejlődésnek. A kommunista rendszer összeomlása például az 1956-os forradalommal és szabadságharcokkal kezdődött.

A kommunista rendszer összeomlása után Magyarország – a térség népeivel együtt – végre megindulhatott egy akkor sokat ígérő szabadság felé. Nagyot kellett csalódnuk. A megígért „új európai ház”-ban, amely a demokrácia kiteljesedését ígérte, szabadság helyett diktatórikus kényszert, biztonság helyett aggasztó kétséget, jog helyett hazugságokon alapuló igazságtalanságot kell tapasztalniuk. A demokrácia bajnokai a „felzárkóztatás”, az „európai értékek” ürügyén eladósítanak, megaláznak, kirekesztenek népeket, és megkérdőjelezik demokratikus jogukat.

Hozsannázás helyett le kell rántani az új, láthatatlan diktatúrának az álarcát, ameddig még nem késő – írja Éva Maria Barki², majd így folytatja: „Ez a harc sokkal nehezebb, mint a páncélosok elleni volt 56-ban. A fegyverünk csak a szó, a jog, az erkölcs és az európai értékek, ha úgy tetszik, a demokrácia, amelynek a nevében csöbe húztak bennünket. A harc azért nehéz, mert nem mi, hanem az Európai Unió szenved demokrácia deficitben. Ki vagyunk téve minden önkénynek, mert az Európai Unió a mai napig nem tett eleget a kötelezettségének. Például mind a mai napig nem csatlakozott az

Emberi Jogok Európai Egyezményéhez, hogy ne lehessen felelősségre vonni az uniós szervezetet az Emberi Jogok Európai Bíróságán.

Nem mi távolodtunk el az európai értékektől, hanem a brüsszeli hatalomcentrum. Nem mi tagadjuk meg a demokráciát, hanem az európai uniós szervezetnek hiányzik a demokratikus legitimitáció. Üldözik a nyelvünket, bántalmaznak a nemzetrészeinket! Kioktatják, felelősségre vonják a demokratikus úton megválasztott kormányt.”

Szabadság- és önrendelkezési jog

Európa – a demokrácia nagy tanítómestere – gazdasági, politikai válságban és erkölcsi romlásban van. A kommunizmus összeomlása után nem így képzeltük el az új Európát! A hidegháborús autokrata Európa helyett egy új, demokratikus Európát kell felépítenünk. Egy olyan Európát, amely nem centralisztikusan, hanem policentrikusan van felépítve. Egy olyan Európát, amely visszatér a keresztény gyökereihez és értékeihez, egy olyan Európát, amelyben nem a pénzüligarchia rendelkezik szuverenitással, hanem a nép és a nemzet! Egy olyan Európát, amelyben tiszteletben tartják a népek demokratikus akaratát. Egy olyan Európát, amelyben minden nép az alapvető szabadságjogokkal, elsősorban az önrendelkezési joggal élhet, amelyet a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Egyezségokmánya az 1. Cikkben így definiál: „A népek szabadon határozzák meg politikai rendszerüket és szabadon döntenek gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésükről.” Csak az önrendelkezés és az állami szuverenitás alapján lehet Európában a népek szabadságát és az igazi békét megalapozni. Nem engedhetünk a zsarolásnak és kényszernek! Nem szabad félnünk, vállalnunk kell a kihívást! Soha nem szabad feladni az önrendelkezést és az önbecsülést!³

Csoóri Sándor a demokráciáról

„A parlamenti demokráciát nem unatkozó anyagok szották ajándékba adni egyik népnek

2 Dr. Eva Maria Barki: Egyetemes magyar nyilatkozat. <http://www.nemenyi.net/default.asp?SID=0&AID=0&Direkt=93575>

3 Dr. Eva Maria Barki: Egyetemes magyar nyilatkozat. <http://www.nemenyi.net/default.asp?SID=0&AID=0&Direkt=93575>

sem” – írja Csoóri Sándor 1989-ben ⁽⁴⁾, aggódva figyelve a fejleményeket és hangot adva kétségeinek, hogy a politikai és jogi viták zsvajva eredményeként vajon milyen közhatalom jön majd létre Magyarországon. „Mi lesz a hatfelé szakadt magyarsággal... Egyáltalán: mi lesz magával a nemzettel?”

„Komoly gyanakvással figyelem ezt a kézműves munkát” – írja ⁽⁵⁾. Fenntartásokkal fogadta azoknak a „radikális demokratáknak” a ténykedését (és térnyerését), akik minden „elszántságukkal egy új Magyarországot akartak”. Milyen új Magyarországot? – teszi föl a kérdést. A történelem óvatosságra int bennünket a két népeség, a nemzetépítés és a demokrácia vonatkozásában.

A nemzetépítés és a demokrácia nem mindig esik egybe. A századelőn „elhíresült demokraták” jutottak eszébe, akik „demokrata létükre sose tudtak igazi hazafiakká válni, mert elhanyagolhatónak tartották a nemzethez fűződő érzelmeiket és hagyományokat” ⁽⁶⁾. Persze a fordítottja is előfordult bőven, teszi hozzá. A jó hazafiak se mindig tudtak jó demokratákká válni...

„A demokráciát ... politikai csodának hittük” – írja. ⁽⁷⁾ „Még a legérzékenyebb közéleti emberek is azt hitték és hitették el másokkal, hogy a választások után, a pártok porondra lépésével, a szabad sajtó hirtelen kivirágzásával minden megváltozik”, holott tudnunk kellett volna, hogy „választani csak egy olyan nép tud, amelyik valamelyest jártas a világban és amely – egyénekenként és együtt is – ismeri az egymástól megkülönböztető igazságokat és esélyeket. Honfitársaink hetven-hetvenöt százaléka azonban önmagát sem ismerte, nemhogy kínáló esélyeit.”⁸

Majd töprengéseit így folytatja: „Az események forgatagában állva, a demokrácia örvényének a közepén egyszer csak arra kellett rádöbbenem, hogy mi, értelmiségiek, küldetésünktől megittasulva, ismét fölülről akarjuk megváltani az országot, s ehhez a megváltáshoz készülünk

átalakítani a rendszert. Pedig épp nekünk kellené – s kellett volna – leginkább tudnunk, hogy eddig még egyetlen rendszer se váltott meg eredményeivel sehol egy népet, mert csakis a magát újjászülő nép képes új rendszert teremteni.” ⁽⁹⁾ Joggal teszi szóvá azt is, hogy az értelmiségiek ahelyett, hogy felvilágosító munkát vállaltak volna, pártszervezéssel foglalkoztak, „ahelyett, hogy az emberiség nagy eszményeinek az infúziós palackjára kötötték volna rá a legyengült szervezetű magyarságot”... hatalomszervező technikusokká váltak.

Talán ez sem a véletlen műve – fűzhetnénk hozzá. Egyszerűen nem volt, hiányzott az a magyar értelmiség, amely erre a felvilágosító szerepre alkalmas lett volna. A Kádár-rendszerben szocializálódott, magát ellenzéknek tartó, valójában bizonyos privilégiumokat, nemesi előjogokat élvező egyének és csoportok nem voltak alkalmasak a rendszerváltásra... Azt tették, amihez értettek: bekerülni valahogyan a hatalomba.

Magyarország és az új demokrácia

A rendszerváltás által piederstálra emelt magánosítás is a demokrácia jegyében zajlott, amelyről sokan úgy vélekednek, hogy mocskosabb volt, mint az 1947–1949 között lezajlott államosítások.¹⁰ A volt és a leendő politikai és gazdasági elit törvényesen (!) zsebre vágta az országot. Ezt a rablást lehetővé tevő törvények megalkotó neves jogászprofesszorok az istenadta népre is gondoltak. Annak érdekében, hogy a törvényhozók a figyelmet eltereljék a nagy rablásról, lehetővé tették, hogy a dolgozó nép Bécsből hűtőládákat fuvarozhasson át a határon, és pár tízezer forintért megvásárolhassa a lerobbant tanácsi bérlakásokat.

A demokratikus közvélemény helyett a kerekasztalok módolták ki a rendszerváltást, azaz a nyugati bankok bevonulását a kivonuló szovjet tankok helyébe. Így cseréltünk eben gubát...

Magyarország demokratikus alapokon áll. Magyarország új alapokon áll, sulykolja immár vagy húsz éve a média. Milyen alapokon? Szétrombolt alapokon? Három milliót meghaladó koldussal? Megélhetési bűnözőknek kiszolgál-

4 Csoóri Sándor: *Tenger és diólevél. Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek. 1961-1994. Második kötet. Püski. Budapest, 1994.*

5 *Im. uo.*

6 *Im. uo.*

7 Csoóri Sándor *im. 1175. oldal.*

8 Csoóri Sándor *im. uo.*

9 Csoóri Sándor *im. 1176. oldal.*

10 Juhász György: *A Gorenje-turizmustól a Visegrádi Szerződésig. In.: Aracs, 2010. március 15. X. évfolyam 1. sz.*

tatott öregekkel? Összeomló egészségüggyel? Beszűkülő oktatási színvonallal? Külföldön megélhetést kereső tömegekkel? 1956 legnagyobb vesztesége az a 200 ezer feletti magyar ember volt, aki külföldön keresett megélhetést és vitte magával szakmáját, felkészültségét, erős jellemét, magabiztos énjét. És ma? Nem egyszerre vonul ki hazánk szellemi krémje, hanem fokozatosan – de hányadik százezer hagyja el már az országot?

Az, ami 1989-90-ben lejátszódott Magyarországon, amit sokan rendszerváltásnak neveznek, valójában csak politikai és állami vonatkozásban hozott változást, talán némi pozitívumot, a valódi demokráciából azonban vajmi kevés valósult meg. Az anyagi szférában a régi/új vezetés úgy próbálta meg visszaállítani a piacgazdaságot, hogy gátlástalanul a lakosságra szabadította a vadkapitalizmust, aminek következtében a magyar társadalomnak több mint 60 százaléka a létminimum határára, vagy az alá került, és ijesztő méretűvé vált munkanélküliség. Ugyanakkor elmélyült az a bürokratikus rendszer, amelyben a polgárok vagy korrupcióval, vagy hallatlan időpocsékolással intézhetik el ügyes-bajos dolgaikat. „Amit más országokban egy telefonbeszélgetéssel vagy egy személyi igazolvány felmutatásával el lehet intézni, ahhoz Magyarországon hetvenhét bizonylat és igazolás kell és egyhónapos átfutási idő.”¹¹

Délszláv tapasztalatok

Már jóval az összeomlása előtt világossá vált, hogy a kommunista rendszer az ezerszer deklarált demokratizálódásnak, az emberi szabadságjogok kiterjesztésének képtelen utat nyitni hatalmas és magatehetetlen apparátusával, civakodó vezetőségével, a vég nélküli konferenciázással és határozathozatalokkal. Képtelen megreformálni önmagát. Ez az öngigazgatási szocializmusnak sem sikerült.

A szocialista országok közül Jugoszláviának sikerült elhítenie a világgal, hogy sikerült megoldania a dolgokat, holott kirakatpolitikájával csak elfedte azokat. A száz éve megoldatlan nemzeti emancipációs törekvéseket vasfegyelemmel lefojtotta, a kisebbségek egyenjogúságának kérdését meg-

oldottnak nyilvánította. Nyugat mindebből annyit látott, amennyit látni akart. Az egymással testvériségben és egységben élő, demokráciáért küzdő, illetve annak áldásait élvező tömegeket, zászlókat, baráti ölelést, avangárd írókat, erkélyről szónokló disszidenseket.¹²

Sokan még ma sem értik, hogyan fordulhatott az általános cimboraság, a példás egyenlődsdi, a baráti ölelkezés egymást fojtogató, gyilkos, halálos ellenségességgé. Nyugat nem hitt a szemének, hogy az eladdig békés körtáncot járó közösségek hirtelen kölcsönös vállalkozásba és gyűlölködésbe merültek, az Európáról, és az oda vezető útról szóló hadovázó férfiak meg torzonborz alakot öltöttek, akik fogaik közé vett törrel estek egymás torkának.

Európa sem akkor, sem korábban, sem napjainkban nem tud mit kezdeni a keleti felével. „Kelet mindig csak kér, követel. Kölcsönt, eszmét, elismerést, esetenként még rendőri közbelépést is.”¹³Főleg az önrendelkezési jog az, amivel nincsenek kibékülve, különösen a kis nemzetállamok idegesítik őket. Ezek az okozói minden feszültségnek a térségben, mondják.

Európa, a demokratikus Európa, nem óhajt tudomást venni a tegnapi vasfüggöny mögötti kényes kérdésekről, a népek önrendelkezési jogáról, a kisebbségek megoldatlan helyzetéről, és ami a legszomorúbb, a demokrácia sem érdekli különösebben, legfeljebb a saját értelmezésében. Jugoszlávia szétesése idején – Szilágyi Károly találó kifejezésével élve – „sükketté tette őket az ignorancia és arrogancia”.¹⁴ Nem értették például, hogy az egykori Jugoszlávia lakosságának mindössze 8 százalékát alkotó szlovének miért kezdték emlegetni elszakadási jogukat, majd később fegyveres konfliktust is vállalva, éltek is vele. Igen, csak hogy ez a 8 százalék a jugoszláv nemzeti jövedelem 25, és az országos devizabevétel 30 százalékát valószínűsítette meg, ugyanakkor viselniük kellett a rájuk központilag kimért, aránytalanul nagy terheket, ami immár saját fejlődésüket, mi több, fennmaradásukat veszélyeztette.

Helyzetük javítása érdekében a szlovének demokratikusabb viszonyokat sürgettek, az erős központosítással szemben laza konföderációra törekedtek. Nem a kis népek nacionalizmusa feszítette

¹¹ Szilágyi Károly: *Nyílt pályán. PANNON-KULÚRA*, Budapest. 2011. 90. oldal.

¹² Szilágyi Károly *im.* 108. oldal.

¹³ Szilágyi Károly *im.* uo.

¹⁴ Szilágyi Károly *im.* 110. oldal.

szét az országot, hanem a szerbek által megtagadott jogok. Ez vezetett a fékevesztett gyűlölethez, a kioltott életek tízezreihez... Ez az, ami Európa fülébe máig sem jutott el, ahogyan Trianonról és annak máig ható következményeiről sem hajlandók tudomást venni, mert már akkor is demokráciadeficitben szenvedtek, miközben más népeket leckéztettek meg.

A népek börtöne

A trianoni békeszerződés 92. évfordulójára emlékezünk az idén. Trianon elrettentő példa, hogy milyen aljas gaztetteket lehet elkövetni a demokrácia paravánja mögé bújva. Mindaz, ami Trianon óta történik velünk – földönfutóvá tenni, kiűzni, tönkretenni a térségben élő magyarokat –, a nyugati nagyhatalmak kegyéből és bűnös asszisztenciája mellett történik.

Az Osztrák-Magyar Monarchia, amit a történészek a „népek börtönének” szoktak nevezni, az első világháborúban elszenvedett vereség után széthullott. A történészek azzal magyarázzák a Monarchia széthullásának az okát, hogy többnemzetiségű volt. Az etnikai heterogenitás azonban önmagában véve nem vezet egy ország széthullásához. Az sem, hogy az együtt élő népek gazdasági fejlettségi szintje különböző. Elég sok államot ismerünk, amelyek stabilitását nem befolyásolta az a körülmény, hogy több nemzetből tevődnek össze. Gondoljunk csak az Egyesült Államokra, Kanadára, Svájcra. De ide sorolhatnánk Spanyolországot, Olaszországot és Nagy-Britanniát, de akár Franciaországot is.¹⁵

A Monarchia részben azért hullott darabjaira, mert demokráciadeficitben szenvedett. Az ország megcsontosodott politikai szerkezete ellenállt minden reformkísérletnek, amely a belső konfliktusok megoldására irányult. Belső konfliktusok azonban minden többnemzetiségű országban voltak és vannak. A kisebbségek azon törekvése, hogy szuverén nemzetállamot hozzanak létre, csak abban az esetben jár sikerrel, ha a központi hatalom ereje megrendül, a körülmények térdre kényszerítik.

Valójában azonban az első világháborúból vesztes félként kikerült Monarchiának a Trianonban 1920. június 4-én megkötött „béke” vetett

véget. A földarabolás, amely átszabta Közép-Európa politikai térképét, a szólamok szintjén a térség demokratizálásának a jegyében történt. A gyakorlatban azonban egy többnemzetiségű állam helyett több többnemzetiségű állam jött létre. A zöldsasztalnál, amely mellett a győztes nagyhatalmak elvtelen politikai alkuja történt, a népek önrendelkezési jogára hivatkoztak, a döntés azonban, amely az alku eredményeként megszületett, nélkülözött minden etnikai alapot.

A trianoni komplexum

A Monarchia összeomlásának és vele a történeti Magyarország felszámolásának következményeként Magyarországot sorozatos belpolitikai válságok rázták meg – az őszirózsás forradalom, a proletárdiktatúra, az '56-os forradalom leverése. Mindez egyfajta tudathasadásos állapothoz vezetett. A korabeli politikai szemlélet, Bibó István meglátása szerint „Magyarország felosztását egyszerűen brutális erőszaknak és a győzők hipokrizisének tulajdonította, és nem volt képes disztingválni a leválásra érett másnyelvű területek elcsatolása és az oktalanul és igazságtalanul elszakított magyar nyelvű területek elszakítása között.” Ennek következtében nem tudott elszakadni a történeti nagy Magyarország ábrándképétől, ami egyenes úton vezetett az 1944. évi katasztrófa felé. A történeti nagy Magyarország illúziója ezzel végleg összeomlott, ma azonban már ez is kevés: Magyarországnak szembe kell néznie egy olyan véglegesnek ígérkező békével, mely megint csak nem biztosítja az etnikai határokat sem. Hogy ennek elviselésére lesz-e elég belső tartaléka, az [a] jövő demokratikus fejlődésének döntő kérdése.¹⁶ Bibó István ezeket a sorait röviddel a párizsi békekonferencia előtt írta, szeretne volna felkészíteni a közvéleményt a várható határozatokra.¹⁷ Amint

¹⁶ Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely. Sorozatszerkesztő és az utószót írta: Dénes Iván Zoltán. 66., 67. oldal.*

¹⁷ *A párizsi békekonferencia a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Kína, Ausztrália, Belgium, Belorusszia, Brazília, Csehszlovákia, Dél-afrikai Unió, Etiópia, Görögország, Hollandia, India, Jugoszlávia, Kanada, Lengyelország, Norvégia, Új-Zéland és Ukrajna részvételével 1946. július 29-én kezdődött a Németországgal szövetségben harcolt öt volt ellenséges állammal – Bulgáriával, Finnországgal, Magyarországgal, Olaszországgal és Romániával – köten-*

¹⁵ Szilágyi Károly *im.* 119.-121. oldal.

az várható volt, a békekonferencián lényegében véve megerősítették azokat a trianoni határokat, amelyekről ország-világ tudta, hogy rosszak és mélységesen igazságtalanok, és rezignált keserűséggel fogadja az országot. Bibó István joggal adott hangot aggodalmának, hogy a békekötés minden visszahatása között az lesz a legsúlyosabb, hogy a békekötés ügye újból összekapcsolódik a demokrácia ügyével, s újból kialakul az a közhangulat, amely a békeszerződésért a demokráciát egészben felelőssé teszi, és a békekötés igazságtalanságából a demokrácia alapvető hazugságát következteti.¹⁸ Hatástalanná fog válni minden figyelmeztetés, mely demokratizálódásunk elégtelenségére mutat rá, vagy a magyar népszabadság mélyebb és véglegesebb megalapozásának szükségét hirdeti. „Annál hálásabb dolog lesz maró gúnnyal emlegetni a cseheknek vagy pláne a még több gúnnyal emlegethető szlovákoknak a demokrácia cégére alatt viselt épületes dolgait.”¹⁹ Valóban az angyalok szavával kell szólnia annak, aki ilyen helyzetben úgy tud hangot adni a csalódásnak és a keserűségnek, hogy ezen a hangon keresztül kifejezésre tudjon jutni minden meg nem érdemelt egyéni szenvedés és mindaz a sok disszonáns érzés, melyet ez a békemű felkavart, s ne fojtsa meg azokat az erőket, melyek a demokráciában önmagára találó, szabad, emberhez méltó Magyarország felé visznek.

Bibó István – a demokrácia nevében – fölveti a békecsinálók felelőségének a kérdését. Ez a felelőség nem azért áll fenn, mondja, mert a döntések számunkra kedvezőtlenek, hanem azért, mert az eldöntött kérdéseknek a kelet-európai konszolidáció szempontjából való jelentősége és a hozott döntések át nem gondolt és kártékony volta, attól függetlenül is, hogy számunkra kedvezőtlenek, köztudomású.

A magyar közvélemény újból meg újból megtagasztalta a nagyhatalmak elvtelenségét, egysze-

rűen képtelen napirendre térni a béketárgyalások kiábrándítóan felületes, a demokratikus világhatalmak felelőtlen, minden mértéket meghaladó igazságtalansága és aljassága fölött.

Bibó István, a demokrácia talán egyik legelkötelezettebb magyar híve, arra bátorít bennünket, hogy a békeszerződésről való őszinte véleményünket nem kell magunkba fojtanunk. Ellenkezőleg, az őszinteségnek teljesnek kell lennie. Feltéve, hogy a keserű csalódások ellenére, hitet teszünk a demokrácia mellett.

Bibó István a demokráciáról

Gyakran elhangzó vád, hogy Magyarországnak a nem demokratikus volta miatt kellett bűnhődnie. El kell-e fogadnunk azt a vádat, hogy azért kaptuk ezt a békeszerződést, mert kevésbé vagyunk demokraták ennél vagy annál a szomszédunknál? Nyilvánvalóan nem. Ha ennek ellenére mégis megrövidítettek bennünket, mit kell felelnünk arra a beállításra, mely szerint kár és felesleges sokat erőlködni a demokrácia irányában, mikor, íme, a demokratikus Magyarország sem tudott magának jobb békeszerződést kiharcolni, sőt rosszabbat kapott, mint amilyent egykor a feudális Magyarország kapott?²⁰

Nem szabad ilyen végzetes, tudathasadásos állapotba kerülnünk. Aligha vitatható, hogy a demokratikus fejlődésnek Magyarországon igen nagy nehézségei, akadályai voltak és vannak. Hiányoztak hozzá a társadalmi és gazdasági feltételek. Bibó meglátása szerint a tőlünk nyugatra eső országokban a polgári osztály erőteljesebb fejlettsége és az iparosodás magasabb foka biztosítják a demokratizálódás társadalmi és gazdasági előfeltételeit. A tőlünk keletre és délre eső balkáni országokban a felső osztályok gyér és kevésbé nyomasztó volta és a többségében közvetlenül a népből származó értelmiségi osztály megléte adnak a demokratizálódás tekintetében biztatóbb és könnyebb lehetőségeket. Magyarországon mindkét irányban nehezebb a helyzet. Leginkább azonban a rossz, a demokrácia elveit megcsúfoló békeszerződések voltak a lényeges tényezői annak, hogy Magyarország demokratizálódása a történelem folyamán a kelleténél is jobban elakadt.

dő békeszerződések tervezetének a megvitatásával. Az elkészült szerződéstervezeteket a külügyminiszterek tanácsa New York-i ülészekán (1946. november 3. – 1946. december 12.) hagyta jóvá. Aláírásukra, köztük a magyar békeszerződés aláírására, 1947. február 10-én került sor Párizsban. Lásd: Romics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 189–247.

18 Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. Im. 136., 137. oldal.

19 Bibó István im. uo.

20 Bibó István im. 149. oldal.

Szó sincs azonban arról, hogy egyik vagy másik ország a többenél demokratikusabb volna, mondja Bibó István. A demokráciára való üres hivatkozás helyett igazabb dolog felismerni, hogy a politikai morálnak egyugyanazon lejtője felé botorkálnak a kelet-európai kis népek egyaránt. Csak egy-egy emelkedik ki közülük egy-egy szerencsés történelmi pillanatban.²¹ Majd így folytatja: „A magunk dolgában le kell szögeznünk tisztán és világosan, hogy nekünk nem az angolszászok, az oroszok vagy a csehek kedvéért kell demokratáknak lenni, nem is területi kérdéseink mikénti eldöntéséért, hanem mindezekről függetlenül egyes-egyedül magunkért, a magunk népéért. Nem szabad még egyszer elkövetnünk azt az örültséget, hogy azért, mert különféle országok, amelyek történetesen demokráciáknak vallották magukat, igazságtalanságot követnek el, vagy magyar véreinkkel igazságtalanul vagy embertelenül bánnak, mérgünkben és elkeseredésünkben magunk fosszuk meg magunkat azoktól a beláthatatlan előnyöktől és lehetőségektől, melyeket a demokrácia irányában való fejlődés jelent. Olyan volna ez, mint annak a gyerekek az eljárása, aki magamagát fosztja meg legkedvesebb játékától, mert valami görcsös tévképzet folytán úgy képzei, hogy ezzel a környezetét bünteti meg. Abból, hogy a demokrácia nevében igazságtalanságot is lehet elkövetni, még nem következik, hogy a demokrácia merő humbug és csalás, ami mögött elnyomás, nemzeti elfogultság és imperializmus húzódik meg. Mindezek megbújhatnak a demokrácia mögött, de ezzel még nem válnak azonossá vele.”

A politika dzsungelében

Miközben azóta is, ma is, napról napra megannyi igazságtalanságot követnek el a demokrácia nevében, kiváltképpen velünk, magyarokkal szemben, ebből nem következik az, hogy mérgünkben és elkeseredésünkben a demokratikus elveket meg kellene tagadnunk, ahogyan a Jobbik elnöke, Vona Gábor tette egyik nyilatkozatában.

„Nem vagyunk kommunisták, mert a mi szellemi centrumunk nem az osztályhatalom. Nem

vagyunk fasiszták, mert a mi szellemi centrumunk nem az államhatalom. Nem vagyunk nemzetiszocialisták, mert a mi szellemi centrumunk nem a faji hatalom. De nagyon fontos, hogy jól értse mindenki: demokraták sem vagyunk, abban az értelemben, amivé az mára züllött. Nem, mert a mi szellemi centrumunk nem a pénz és a tőke hatalma. Tudom, hogy ez utóbbi kijelentésért nagyon komoly támadásokat fogunk kapni, de valakinek végre ki kellett már mondania, hogy a válság, amelyben élünk, ez nem csupán gazdasági válság, hanem a liberális demokráciák válsága is. Válsága azon politikáknak, amely a manipulációra, az egyre alacsonyabb színvonalra, az emberek butítására és anyagi függésben tartására épül.”²²

Kétségtelen, hogy nem könnyű eligazodni a politika dzsungelében. A globalizálódás sokkal összetettebb folyamat annál, mint amilyennek kiöltői szeretnék. A demokrácia sem úgy működik, ahogyan mi szeretnénk. Sőt, az sem kérdéses, hogy Magyarország a ráerőszakolt liberális demokráciának issza a levét. Az emberek által megtermelt jövedelem egynegyede automatikusan elhagyja az országot. A reálkeresetek a 33 évvel ezelőtti szinten vannak, az adósságállomány terén még rosszabbul állunk. Politikusaink 30 éve ugyanazt csinálják: hiteleket vesznek föl, a hitelek kamatait is hitelekből fizetjük vissza, és amikor már nincs miből, jönnek a megszorítások.

A magyar gazdaság liberalizálása hasonló ahhoz, mintha a bokszban eltörölnék a súlycsoportokat: a nehézsúlyúak szétvernének, agyagba döngölnének mindenkit. Az uniós csatlakozás óta mi vagyunk a könnyűsúlyúak, akiket többször kiütöttek, de azóta is egyfolytában püfölnek.

Hazug világ

Bogár László nyilatkozta egyik interjújában, hogy ma a bennünket sújtó válságok legsúlyosabbika kommunikációs válság. Nincsenek tisztázva közös fogalmaink. Csak példának okáért ő a kapitalizmust, a szocializmust, a magyar társadalmat említi. Ki tudja, az emberek hány-

²¹ *Im.* 153. oldal.

²² http://www.jobbikladany.hu/component/content/article/1-friss-hirek/1017-vona-gabor-demokracia-kritikaja.html?honnan=Nemzeti_Hirhalo

féleképpen értik azt, hogy magyar társadalom? Idézi Bibó Istvánt, aki szerint a hazugság rendszere az, ami zsákutcába vezet népeket, ami lezülleszt a közös értékeinket, erkölcsöinket. Magyarország ma is hazugságban él, nem szabad beszélni a birodalmi függésről. Régen sem volt. Ugyan ki merte kritizálni a megbonthatatlan szovjet-magyar barátság gondolatát? Ma sem lehet beszélni a birodalmi függőségünkről anélkül, hogy rá ne süssék az emberre a szélsőséges bélyegét. S hogy mi számít szélsőségesnek, azt mindig a domináns politikai erő határozza meg, amely magát középnek definiálja.

Csurka István írja: „Velejéig hazug világban élünk, amelyben még az igaz állítás is csak féltéken és magyarózkodva mer előtörni, mert mégiscsak azokat a szavakat kell használnia, amelyeket előzőleg már kibelegtek. Kijegecesegett szokássá vált, hogy egyes közírók, Népszabadság-tollnokok az előző hazugságaikra építés módszerét választják. Beigazolt állításnak veszik, amit előzőleg hazudtak, és ezekből az elemekből hoznak létre már szilárd igazságnak látszó állításokat. Ha egyszer egy Révész Sándor leírta már, hogy a Föld lapos, mint a pászka, és a magyar bűnös nép, benne én pedig antiszemita vagyok többmilliomod magammal – igaz vezérükként –, akkor ő már ezeket a hazugságokat tényként kezeli. És nincs egyedül. A módszer arat, mint a halál” – írja Csurka István egyik utolsó cikkében.²³

Ha a jó Isten egy villámcsapással agyoncsapna hazug politikust, minden rablót, bűnözőt, enyveskezű bankárt, a világ összes kormánya, multinacionális vállalata, a teljes pénzvilág, a nemzetközi bankrendszer egy pillanat alatt összeomlana. Az egész pénzvilág működése abszurd, egy tébolyult világra vall. A politikusok, bankárok, menedzserek tárgyalnak, beszélnek, szónokolnak, nekirugaszkodnak, de közben magasztos célokról papolnak, valójában csalnak, lopnak, hazudnak, semmi, amit mondanak, nincs úgy, legfeljebb a fordítottja igaz. Abszurd, írja valahol Müller Péter, hogy egy negyven évig tartó diktatúra úgy múlik el, hogy annak az égvilágon nincs semmiféle tanulsága. Megy tovább az élet mintha kommunista világ nem is lett volna.

na. Egyszerűen lefújták a meccset a rossz időjárás miatt. Az emberek megjárták a poklot, és úgy tesznek, mintha semmi sem történt volna. A bűnözők nem bűnhődtek meg, az igazak és eredményesek nem nyerték el jutalmukat. Ma is azoknak áll a világ, akik a korábbi bűnökért felelőséggel tartoznak.

Nem teljesen új keletű dologról beszélünk. Bibó István 1948-ban az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem* című tanulmányában így ír erről. „Ez alatt a csaknem száz esztendő alatt (a kiegyezéstől 1948-ig, H. S.) a magyar nemzet olyan politikai és társadalmi konstrukciókban élt, amelyekben a dolgokat a maguk nevére nevezni nemcsak hogy nem lehetett, hanem nem is volt szabad, ahol a tényeket nem az okok és okozatok egyszerű láncolatában, hanem azon kívül álló feltevések és várokozások jegyében kellett értelmezni és magyarázni, ahol álbajokra kellett pazarolni jó erőket és ráolvasással gyógyítani valóságos bajokat, ahol a valóságos tennivalók körén kívül s azokra való tekintet nélkül lehetett és kellett cselekedni, s ahol hiányzott a cselekedetek helyességének az objektív mértéke, és helyette a félelmek és sérelmek egy bizonyos rendszere szerepelt erkölcsi értékmérőként.”²⁴

Ok és okozat

A kommunikációs válság azonban nem ok, hanem okozat. A világ attól hazug és hamis, mert miközben korunk eszménye a demokrácia, annak térhódítása, számonkérése a legszenvedőbb dolgok egyike, közben leplezni kell a pénzvilág működését. Nevezetesen a globális pénzhatalmi rendszer mohóságát és mértéktelenségét, amely a helyi komprádor elitek segítségével olyan gátlástalanul fosztja ki a szuverenitásukat veszített államokban a vesztes többséget, aminek csak a teljes összeomlás és társadalomreprodukciós katasztrófa lehet a vége.

Vona Gábor szavai liberális körökben nagy felháborodást váltottak ki. Nemcsak azért, mert a demokrácia kritikájával eleve szentségtörést követett el, hanem mert fején találta a szöveget. A demokrácia kiismerhetetlen és követhetetlen já-

²³ Csurka utolsó cikke. <https://mail.google.com/a/adacity.net/#inbox/1356d669e8e8adab>

²⁴ Dénes Iván Zoltán: Az „illúzió” realitása. Kollektív identitásprogramok. Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, 2011., 9. oldal.

tékszabályaihoz fogunk-e továbbra is igazodni, vagy meg akarunk maradni? Nem feledhetjük, hogy sorsunkat többször is a demokrácia nevében nyomorították meg, és ma is azok a legigazságtalanabbak velünk szemben, akik magukat a demokrácia bajnokainak tekintik, a demokrácia legfőbb szószólói.

Csak hogy kár lenne a mosdóvízzel együtt a gyereket is kiönteni. A politikusok túl nagy zsákot csináltak a demokráciából, amelybe szezon is, fazon is, az égvilágon minden belefér, és ezzel meghamisították a valódi értelmét. A liberális demokrácia egyik legfőbb hibája, hogy az emberiség csupán elenyésző kisebbségének biztosít irigylésre méltó jólétet és szabadságot, és nekik is csupán a többiek rovására, és immár több száz éve. Nos, úgy tűnik, hogy ez az eszme a gyakorlatban csakugyan csődöt mondott. Lásuk végre a szó eredeti jelentését és jelentésváltozásait.

A demokrácia szó jelentése

A demokrácia szó az ógörög δημοκρατία (demokratia) szóból származik, jelentése a nép uralma. A szó töve a δῆμος (démosz) nép szó, a κρατεῖν (kratein) jelentése uralkodni, a ἴα (ia) pedig egy képző. A demokrácia lényege, hogy a közösség minden választójoggal rendelkező tagja részt vehet a közügyek intézésében, a közügyekkel kapcsolatos kérdések eldöntésében. A döntéshozatal lehet közvetlen és közvetett. Nagyobb létszámú közösség esetében általában közvetett, a választott képviselők által történik. A választott képviselők az érvényes döntést többségi szavazatokkal vagy közös megegyezéssel hozzák meg. Erre vonatkozóan az alapszabály rendelkezik, amelyben továbbá meghatározzák a különböző szintű döntéshozók hatáskörét és a hatalmi ágak szétválasztását. Ezek a dolgok a közéletben kicsit is járatos emberek számára többé-kevésbé ismeretesek, aligha van szükség további taglalásukra. Kevésbé ismeretesek viszont a demokráciával kapcsolatos elméleti és gyakorlati problémák.

Platón azon a véleményen volt – és ebben más antik szerzők is osztoztak vele –, hogy a demokrácia (a többségi elv miatt) a csőcselék uralma, de a demokráciát Arisztotelész is az egyenlőség iránti túlzott igény szülöttjének tartotta.

Annak ellenére, hogy a demokrácia szó jelentését ismerjük, magáról a demokrácia fogalmáról nincs közmegegyezés, nem is beszélve arról, hogy különböző korok és emberek annak konkrét megnyilvánulási formáit sem értékelik egyértelműen. Manapság sokat beszélünk arról, ennek vagy annak a pártnak a tagjai demokráta, amannak meg fasiszták, vagy legalábbis félfasiszták, mindenképpen nacionalisták. Beszélünk össze-vissza, ennek vagy annak a pártvezérnek a szóbeli megnyilatkozásai alapján, de senki sem jelölte meg pontosan azokat az ismertetőjegyeket, aminek alapján teljes bizonyossággal kimondhatnánk valakiről, hogy egy demokrata vagy fasiszta. A megbélyegzés nem a tisztánlátást szolgálja, hanem a politikai harc része, eszköze.

A helyzet az, hogy minden ember fejében van egy többé-kevésbé körülírható képzet a demokráciáról, de hogy ez a ködös fogalom ráhúzható-e például a mai államok, nemzetek, pártok bármelyikére, arról már meglehetősen különböznek a vélemények. Ennél fogva a demokratikus viszonyokat illetően többnyire elbeszélünk egymás mellett. Annál is inkább, mivel önmagát minden ország demokratikusnak tartja, következésképp a gyakorlatban sokféle létezési formája van a demokráciának. Ellentétben az egzakt tudományokkal, nem lehet pontos határvonalat húzni abban a tekintetben, hogy mit tekinthetünk demokráciának, és mit nem tekinthetünk még (vagy már) annak.

Hagyományos demokrácia

Nem minden demokrácia liberális. A demokrácia fogalma a történelem során változott, a 19. században még elsősorban az örökletes hatalmi rend, az arisztokrácia ellentéte volt. A nők részvétele a demokratikus hatalomgyakorlásban csak a 20. században vált általánossá. Ma már választójog minden felnőtt állampolgárt megillet nemre, rasszra, nemzetiségre, vallásra, gazdasági státusra való tekintet nélkül. A liberális rendszer a politikai ellenzékét hagyja szabadon működni. A gazdasági élet alapja a magántulajdon és a magánszerződések. Előnyben részesíti ugyan a kormányzati beavatkozástól mentes szabadpiacot, de bizonyos közjavak esetén meghagyja az állam szerepét.

A szabadelvű (liberális) demokráciával ellentétben, amelyben az egyén szabadságát jelölik meg mint legfontosabb politikai célt, a konzervatív demokráciában a működési szabályok értékrendjére a konzervativizmus eszmerendszere a jellemző, amelyben fontos szerepet játszanak a közösségi (nemzeti, kisebbségi) jogok is.

A ma uralkodó közfelfogás szerint a legdemokratikusabb államberendezés a parlamenti demokrácia, amelyben a pártok jelentik meg a közakaratot. A pártok versengése dönti el, hogy melyik kap közülük mandátumot a hatalom birtoklására. Az Európai Unió Tanácsának keretében az egyes tagállamok szavazatainak számát a Szerződések állapítják meg. A Szerződések rendelkeznek azokról az esetekről is, amikor a döntéshozatali eljárásban egyszerű többségi, minősített többségi szavazás vagy egyhangúság szükséges. Az Európai Bizottság, az Európai Parlament (EP), az Európai Unió Tanácsa három fő döntéshozatali eljárást használ, mégpedig az „együttdöntési eljárást”, a „hozzájárulási eljárást” és a „konzultációs eljárást”.²⁵

A pártos demokrácia

A többpárti demokráciától, egyáltalán a pártoktól nem mindenki van elbűvölve. Szoltszenyicin például a rendszerváltás idején (1991-ben) a következőket írta a pártoskodásról: „Mi a párt? Emberek csoportja, mely meg akarja ragadni a hatalmat, hogy lehetősége nyíljon programja megvalósítására. A párt szó azt jelenti: rész. Ha pártokra oszlunk, azt jelenti: részekre oszlunk. Ha a párt a nép része, vajon kivel áll szemben? Nyilván a nép többi részével, mely nem követi. Minden párt arra hivatkozik, hogy a népakaratot szolgálja, akkor is, ha csekély a támogatottsága. Valójában a párt, függetlenül támogatottsága mértékétől, sosem az egész nép, hanem saját maga és követői érdekében tevékenykedik. A pártérdekek ennél fogva elhomályosítják a nemzeti érdekeket. A pártok érdeke, de még a létezésük sem azonos a választók érdekeivel. A pártok versengése eltorzítja a népakaratot.” A pártokról sokan mások is hasonlóképpen vélekedtek. Már az ókorban Titus Livius megírta: „A pártok közötti harc sokkal nagyobb bajt hozott és hoz is a nép

számára, mint a háború, az éhínség, a dögvész, vagy bármely más istencsapás.” Jonathan Swift szerint: „A párt sokak örültsége kevesek érdekének szolgálatára.”

A pártosodás más nemkívánatos következményekkel is járhat. A mai túlpolitikált világban például a demokráciában nincs helye a kultúrának, a közösségi érzésnek, nemzetnek, családnak, a kizárólagosságra törekvő politikai harc magával vonhatja az emberi élet egészének politikai célú kisajátítását, amely, mint a tapasztalat mutatja, diktatúrához vezethet.²⁶ A közösség lényegét abban lehetne megragadni, hogy a mindennapi élet felszíne alatt van egy időfeletti egysége is, amely az adott közösség kultúrájaként a múltat és jövőt egybefogja. Az egyes ember életén (akaratan, törekvésein, felfogásmódján) túl, amely a politikai küzdelem részét képezi, a közösségben ott van az élő múlt emléke is erkölcsben, szokásokban, a hatalomhoz való viszonyulásban. Ez az egyéni életen túlmutató, benső szellemi kapcsolatokról álló világ, amely a közösségi kapcsolatokat (család, vallás, nemzeti sorsközösség) burokként veszi körül. Bár a társadalomszerveződés ezen a szinten is a hatalom és a jog fennhatósága alatt zajlik, a politika sosem képes tartósan a közösség fölé kerekedni, ellenkező esetben annak a pusztulását eredményezheti. A közös nyelv és kultúra, bizonyos, a közös néphez való tartozáson alapuló érzések, erkölcsi elvek tartósan jelen vannak a mindennapi gyakorlatban, akkor is, ha az egyedi, alkalmi, futólagos találkozások és konfliktusok ezeket a kapcsolatokat néha eltakarják.²⁷

A többség uralma

A politikatudományi irodalomban gyakran találkozunk azzal az érveléssel, amely szerint a többségi szavazáson alapuló demokrácia azért a legjobb, mert a többség nagyobb valószínűséggel találja el az igazságot abban a kérdésben, hogy adott helyzetben mit kell tenni a közügyek javítása érdekében. Akik így érvelnek, egy matematikai bizonyításra hivatkoznak, melyet Condorcet, a francia filozófus és matematikus dolgozott ki. Condorcet bebizonyította, hogy ha egy csoport

²⁶ Granasztói György: *Demokrácia és nemzet. In.: Magyarország ma és holnap. Esszék országunkról és a táguló világról. Magyar Szemle Könyvek. Budapest, 2007*

²⁷ *I. m.* 122. oldal

²⁵ <http://hu.wikipedia.org/wiki/demokracia>

valamennyi tagja 50 százaléknál nagyobb eséllyel találja el a helyes választ egy adott kérdésben, akkor a többség nézete szinte bizonyosan helyes lesz. Ám az a feltételezés, mely szerint a politikai moralitás dolgában valamennyien 50 százaléknál nagyobb valószínűséggel találjuk el a helyes választ, aligha magától értetődő; a történelem inkább az ellenkezőjéről tanúskodik.²⁸

Egy másik érv szerint a többségi döntés kedvez a politikai stabilitásnak, hiszen ha a többség elégedett egy döntéssel, akkor kevésbé lesz hajlamos lázongani, kevesebb lesz a súrlódás a közösségen belül. Nem szerencsés azonban, ha ez az érv előnybe részesíti a többségi felfogást a partnerség koncepciójával szemben. Nagyon lényeges szempont, hogy a többségi szavazással kit és milyen helyzetbe hozunk.

A partnerségi viszony, mely szerint mindenkit úgy kell kezelni, mint akinek egyenlő érdekeltége van a döntésben, legalább annyira biztosítja a stabilitást, mint a többség álláspontja, sőt, jobban. Szó sincs tehát arról, hogy a többségi szavazás minden esetben jó megoldás lenne. Erre vonatkozóan meggyőző példaként hivatkozhatunk az egykori Jugoszláviára. Az egy ember egy szavazat elvének kényszerítése vezetett a konfliktusoktól terhelt ország széteséséhez, ami a gyakorlatban a szerbek lélekszámánál fogva a szlovén, horvát, albán, macedón stb. érdekek leszavazását jelentette. A többségi elvű demokrácia nincs tekintettel a kisebbségekre, nem ismeri el azok kollektív jogait, ennél fogva asszimilációra kényszeríti őket. Franciaországban, Spanyolországban, Olaszországban stb. ez a helyzet. A civil szférában sem mindig jó és előremutató ez a gyakorlat. A többségi elv alkalmazásával sikerült szétverni a Magyarok Világszövetségét is. Az erdélyiek túlsúlyuknál fogva víz alá nyomták a többi határon túli magyar közösséget. Az országos tanácsok partnerségi viszonya alapján, ami szövetségről lévén szó, az egyedüli ésszerű megoldás lett volna, a magyarok érdekszervezete nem került volna az ebek harmincadjára.

Ronald Dworkin egyik előadásában a többségi demokráciával kapcsolatban az alábbi példát hozta fel a dolgok átgondolására vonatkozóan. Gondoljunk csak a túlterhelt tengeri mentőcsó-

nak esetére. Ha egyvalakit nem dobnak ki a csónakból, mindenki odavész. Hogyan döntsenek? A legrosszabb megoldás az volna, ha szavazás útján döntenének, mert így a legkevésbé népszerű utasra, netán egy népszerűtlen faj tagjára esne a választás. Olyan indítékok alapján döntenének, melyeknek semmi közük a meghozandó döntéshez. Megfelelőbb eljárás volna a sorshúzás vagy bármilyen más módszer, mely inkább szerencse, mintsem népszerűség dolgává teszi, hogy ki maradjon életben, és ki haljon meg. Ugyanezt találjuk a politikában is. Amikor még sorozás útján fogták hadra a katonákat, el kellett döntenet, hogy kit küldjenek el harcolni, esetleg meghalni egy idegen csatamezőn. Senki sem gondolta, hogy a döntést szavazás útján kellene meghozni. Azt gondolták, hogy az egyetlen méltányos megoldás a sorsra bízni a dolgot, vagy esetleg azt vizsgálni, hogy ki lenne a jobb katona. Az a tény, hogy valamely adott faluban jó sokan akarták, hogy x menjen el a háborúba, erkölcsileg irreleváns a kiválasztás szempontjából.²⁹

Egyensúlykeresés

A fenti példákkal azt próbáltam igazolni, hogy a demokrácia egyik vagy másik felfogása nem mindig ugyanannyit nyom a latban. Nincs királyi megoldás. A körülményektől és a konfliktus jellegétől függően mindig megfontolás tárgyát képezi, hogy mikor, melyik megoldást tartjuk jobbnak a másiknál. Annál is inkább mivel a demokrácia a különböző politikai érdekek, törekvések, gondolkodásmódok, tradíciók, célok törekeny egyensúlyi állapotát jelenti. Az ellentétes álláspontok kiküszöbölhetetlenek, hozzátartoznak a társadalmi realitáshoz. Ennél fogva a demokrácia az egyensúlyi állapot szüntelen keresését, annak helyreállítására irányuló törekvést jelenti.

A bizonytalansági forrást mi magunk jelentjük. A társadalmi helyzetekkel, tényekkel kapcsolatban nem állíthatunk semmit, ami valamilyen módon ne állna összefüggésbe saját sorsunkkal, közösségi helyzetünkkel, a személyiségünkbe beépített értékekkel. Minden, amit gondolunk, akarunk, teszünk vagy kijelentünk, az együttélés szempontjából bizonytalansági tényező, ami sértheti mások érdekeit, megkérdőjelezheti

²⁸ Ronald Dworkin *im uo.*

²⁹ Ronald Dworkin: *Mi a demokrácia?* www.szuveren.hu

álláspontjuk helyességét, megerősítheti vagy elbizonytalaníthatja őket, átstrukturálhatja gondolkodásmódjukat. De hát ez maga az élet.

A demokrácia az egyén szempontjából azt jelenti, hogy joga és lehetősége van saját életkörülményei és élettapasztalata alapján kérdéseket feltenni, problémáira megoldást keresni. De ahogyan mi befolyásolunk másokat, mi is különböző befolyásoknak vagyunk kitéve. A befolyásolás mértékének növelése érdekében a demokráciát a tudat szándékos manipulálása, a gondolkodásmód erőszakos befolyásolása, világlátásunk egyenirányítása veszélyezteti.

A rendszerváltás óta a történések mögött meghúzódó gondolkodásmódok és politikai törekvések nem jutottak nyugvópontra, egy pillanatra sem. Érthető okokból azt megelőzően még kevésbé. Ez azt jelentené, hogy életünket emberöltőkre visszamenően a demokrácia teljes hiánya jellemzi? Szó sincs róla. A társadalom megosztottságát nem lehet megszüntetni. Tulajdonképpen nem is a megosztottságtól mentes harmonikus társadalom megvalósítása a cél, hanem annak megértése, hogy a társadalom megosztottságával való együttélés a demokrácia lényege. Nem az árkokat kell betemetni a különféle politikai szekértáborok között, hanem elfogadni a tényt, hogy a megosztottság a társadalom éltetője, melyet azonban a demokráciával megfelelő keretek között kell tartani.³⁰ A demokrácia megfelelő keretei hiányoztak az elmúlt években, a korábbi időszakról nem is beszélve. Ezért a demokráciában rejlő társadalmi hajtóerő nem juthatott igazán kifejeződésre.

Ahogyan a társadalom vonatkozásában a demokrácia a különböző érdekeknek és gondolkodásmódoknak az egyensúlykeresését jelenti, pszichológiai szempontból sem lehet a demokráciát másként értelmezni, mint az ellentmondásokkal való együttélést, saját akaratunk érvényesítésére való törekvést mások, a többiek akaratának folyamatos figyelembevételével. Ezeknek a konfliktusoknak és kompromisszumoknak a természetére vonatkozóan, minthogy ez maga az élet, semmit sem lehet a tudományos igazság biztonságával állítani.

A történelem – pszichológiai értelemben – az emberi lét különböző szervezettségi és kollektív

tudatossági szintjeit jelenti. Mai szóhasználattal azt mondhatnánk, hogy minden egyes történelmi helyzet, amelyen belül a közösségi és egyéni érdekegyeztetés végbemegy, a demokrácia fejlettségi szintjét jelenti. Vannak helyzetek, amikor a kollektív tudat nem a maga útját járja, hanem kényszerpályára kerül. A szabadságuktól megfosztott, vagy hosszú időn át elnyomott népek kollektív tudata nem a saját autentikus létüknek, hanem idegen akaratnak van alárendelve, s olyan értékrendszer képvisel, amely nincs összhangban a közösség lényével. Ilyen kényszerpályát jelent ma a globalizáció.

Mi a demokrácia?

A demokrácia mibenléte nem olyan típusú kérdés, amelyre vonatkozóan csak el kell olvasnunk az értelmező szótárban a választ, és megvan életre szólóan a biztonságos iránytűnk. Nem is olyan típusú kérdés, amelynek megértéséhez minden egyes embernek a filozófusok vagy tudós professzorok módjára össze kellene olvasniuk minden ide vonatkozó írást a könyvtárakban, megfelelő pszichológiai és szociológiai ismeretek birtokába kellene jutniuk. Azzal sem jutunk előbbre, ha azt kérdezzük, melyek a mindenki által alkalmazott kritériumok, mert nincsenek mindenki által alkalmazott kritériumok.

Különböző korokban és társadalmakban más és más kritériumok segítségével azonosítják a demokráciát. Az emberek Pekingtől Caracasig, Minneapolistól Moszkváig demokráciának nevezik saját kormányformájukat, miközben a különböző kormányzatok közt óriási különbségek vannak. Vannak fogalmak, amelyek jelentése vitatott, mert folyamatos versengés folyik a meghatározásukért, ennél fogva a használatuk állandó félreértésre ad okot. Ilyen az igazságosság, a szabadság, a jog. És ilyen a demokrácia fogalma is.

Abban többé-kevésbé egyetértés mutatkozik, hogy a demokrácia érték, és nagyjából abban is, hogy kormányzatunk demokratikus legyen. De abban már nem értünk egyet, hogy ez mit is jelent: személyi szabadságjogokat, néphatalmat, liberális piacgazdaságot, többpártrendszert, vagy valami mást, ami az uralkodó gazdasági, politikai hatalomnak épp megfelel. A hatalmi szempontokat nem lehet figyelmen kívül hagyni.

³⁰ Granasztói György *im.*, 124. oldal.

Sajnos, az érvek között az erőfölény változatlanul sokat számít.

Forradalmak és demokrácia

A hatalmi szempontok mellett, illetve azoktól eltekintve, a demokrácia fogalma körüli vita annak tisztázására irányul, hogy milyen értékekre kell a demokráciának tekintettel lenni, mert ha nincs rájuk tekintettel, az sérti jog- és igazság-érzésünket, feszültséget fog eredményezni. Az elhúzódó és mind elviselhetetlenebbé váló társadalmi konfliktusok előbb-utóbb robbanáshoz, forradalomhoz fognak vezetni.

Sokan úgy tartják, hogy a forradalom a demokrácia legtisztább formája, hiszen a forradalom idején a tömegek – felrúgva az addig érvényes szabályokat – maguk veszik kezükbe életük irányítását. A történelem során azonban gyakran előfordult, hogy miközben a helyzetükkel elégedetlenkedők a demokrácia érdekében mozgósították az embereket valamilyen külső vagy belső ellenség ellen, a forradalom eredményeként újabb antidemokratikus hatalmi koncentráció jött létre. A népi forradalmak tehát önmagukban véve korántsem jelentettek minden esetben előrelépést a hatalommegosztás terén. Ahogy mondani szokták, a hátrányos helyzetben levők csöbörből vödörbe kerültek.

Történelmi tapasztalat viszont, hogy a politika képes sikerre vinni a társadalmi egyensúly megvalósítását, amennyiben a fordulat az érdekek, gondolkodásmódok, ideológiák, programok pluralizmusát eredményezi a közgondolkodásban és a hatalomgyakorlásban. Az előrelépés azon múlik, hogy sikerül-e a demokráciát új alapokra helyezni.

Századunkban a népek igazi forradalma az emberi jogok diadala és az országok függetlenné válása volt,³¹ ami egyet jelent a demokrácia térhódításával. „Ezt legjobban a választójog kiszélesedésén látni. 1900-ban Japánban bevezetik a titkos szavazást, 1901-ben Kubában általános választójogot kapnak a 21 éven felüli férfiak, 1917-ben Oroszországban titkos és egyenlő szavazati jogot kap minden 20 éven felüli férfi, 1918-ban Ausztriában szavazati joghoz jutnak a

nők, 1936-ban a Szovjetunióban 18 évre szálítják le a korhatárt, 1945-49-ben az országok zömében szavazati jogot kapnak a nők, 1971-ben Európában utolsóként szavazati joghoz jutnak a nők Svájcban is, 1968 és 1981 között az országok zömében 18 évre csökkentik a korhatárt, 1976-ban a kubai forradalom 16 évre, majd 1981-ben az iráni forradalom 15 évre csökkenti a korhatárt.” Ezzel együtt a gyarmatbirodalmak és a függőségi viszonyok megszűnésével a világ országainak a száma 180 fölé emelkedett.³²

Mit jelent a politikai egyenlőség?

Az emberek politikai értelemben akkor egyenlők, ha mindenki *egyenlő hatást* gyakorol a politikai döntésekre. Politikai hatásunknak egyedül az a mértéke, hogy mit tudunk megváltoztatni a szavazatunkkal. A hatást meg kell különböztetnünk a *politikai befolyástól*, ami nem az a változás, amit a saját szavazatunkkal érünk, hanem amit úgy érünk el, hogy *mások szavazatára* gyakorolunk hatást. Ma a befolyásolás óriási mértékű, a média részéről hatalmas nyomás nehezedik az emberek tudatára.

A politikai befolyás sokkal fontosabb, mint a politikai hatás. Hogy mondhatnám, hogy az én politikai hatalmam egyenlő annak a milliárdosnak a politikai hatalmával, aki politikai kampányokat pénzel? A nagyobb politikai hatást nem csak tudatos manipulációval lehet elérni. Egyszerűen arról van szó, hogy személyiségénél fogva nem mindenki gyakorol egyenlő hatást a politikai döntésekre. Egy élsportoló, vagy egy neves televíziós személyiség, vagy egy karizmatikus személy nagyságrendekkel nagyobb befolyással rendelkezik, mint az utca embere, mivel mások azt fogják tenni, amit ők javasolnak, és nem azt, amit egy névtelen ember.

Az igazság fokmérője

Az egy ember, egy szavazat tehát alaptól nem igaz. Ha igaz lenne, nem lennének választási kampányok. A választási kampányok arról szólnak, hogy a pártok kifejthessék politikai befolyásukat, annak érdekében, hogy a választásokon a kívánatos hatást elérjék. Akinek nagyobb a politikai befolyása, az nyeri meg a

31 Bálint István: *Ezredforduló. Gyűjtemény, korrajz, politikai értékelések. 2000–2010. Kiadó: Temerini Újság. 2011., 9–18. oldal.*

32 Bálint István *im.*, 13. –14. oldal.

választásokat... Ma a világ legdemokratikusabbnak mondott államaiban a választások kimeneletét a pénz dönti el. Azok a milliárdosok, akik társadalmi befolyásukkal, politikai hatalmukkal a politikai kampányokat pénzelik...

A politikai egyenlőség a politikai befolyás egyenlőségét követeli meg. Ez az elvárás azonban nem teljesül. De nem is biztos, hogy ez lenne a kívánatos cél. Kívánatos, hogy legyenek olyan nagyszerű prédikátorok, mint Martin Luther King, mondja Ronald Dworkin⁽³³⁾, akik hatással vannak a polgárjogi mozgalomra. Kívánatos lenne, hogy minden népnek legyenek makulátlan erkölcsű vezetőik, nagyszámú ragyogó államférfival rendelkezzen, akik nagyobb befolyásuk révén jelentősen meghatározhatnák a többségi választás kimenetelét. Önmagában véve a többség véleménye ugyanis korántsem jelenti a közjóra való törekvést is. A szavazatok nagyobb száma nem az igazság fokmérője, és nem a legjobb fokmérője annak sem, hogy egy adott országban mi járul hozzá a „legtöbb ember legnagyobb boldogságához”.³⁴ A többségi szavazás ugyanis nem veszi számításba sem az embereknek jutó előnyök, sem az általuk elszenvedett hátrányok mértékét – csak fejeket számol.

Bízást leszögezhetjük tehát, hogy nem minden esetben a többségi döntés a jó, az igazságos, a megfelelő, az előremutató. Az, ami a többségnek megfelel, másokkal szemben kirekesztő magatartást, zsarnokságot is jelenthet, ami morálisan elfogadhatatlan a társadalom más rétegei, közösségei, etnikumai számára.

Státus és egyenlőség

A politikai egyenlőség nem számtan kérdése, hanem a politikai státusé, ami azt jelenti, hogy a politikai közösség valamennyi tagja egyformán fontosnak számít, mégpedig két dimenzióban is. Egyformán fontos, hogy mi történik velük, illetve hangjuk és véleményük is egyforma figyelmet követel. Ez azt jelenti, hogy az egyenlőség megsértésének bizonyos formái a politikai folyamatban teljességgel elfogadhatatlanok, mert a méltóság ellen intéznek támadást. Itt arra a körülményre szeretném felhívni a figyelmet,

hogy miközben néhány, általunk megválasztott embernek jelentős hatalmat adunk, azok visszaélhetnek a helyzetükkel. Azt hiszik, hogy pozíciójuknál fogva megkérdőjelezhetik a többiek méltóságát, fontosságát, igazságát. Nem erre kapnak mandátumot, hanem a megválasztásuk arról szól, hogy józan belátással igazodunk a feltételekhez, átruházzuk döntési jogkörünket annak érdekében, hogy a közfeladatot elláthassuk valamelyest. Elvileg tehát a választott tisztségviselők státusa nem lenne szabad, hogy megkérdőjelezze az állampolgárok politikai státusát és személyi méltóságuknak az egyenlőségét. A gyakorlatban nem ez történik. A megválasztott tisztségviselők olyan privilégiumokat élveznek, amelyek a hatalommal való visszaélésre adnak lehetőséget. A korrupció melegágyát ezek a többletjogok jelentik, nyilvánvalóan azért, mert hiányzanak a megfelelő ellenőrzési eszközök. Ilyen szempontból a térségben a demokráciát új alapokra kell helyezni.

Az egyének versengése

Ott, ahol hiányzik a demokrácia kultúrája, a fokozottabb ellenőrzéssel nem sokra megyünk. Nem lehet mindent politikai síkon elrendezni. A közfeladatok tisztességes ellátásához közérények szükségesek. Olyan erények, mint a becsület, a tisztesség, a megbecsülés,...

Ha elindulnánk abba az irányba, hogy mindenki politikai befolyását egyformává tegyük, meg kellene tiltanunk a beszédet, hiszen a beszéddel együtt jár a befolyás, és pedig eltérő befolyás jár vele. Meg kellene fosztani az embereket tudásuktól, tehetségüktől, legalábbis elejét kellene venni mindenféle versengésnek. Vannak rá történelmi példák. A hamis egyenlőség elvén alapuló kommunista diktatúrának, a sztálini demokráciának is ez lett a veszte. Megszüntette az egyének közti versengést, aminek következtében gazdaságilag tönkrement. Normális körülmények között nem lehet az a fő célunk, hogy az egyének politikai befolyását kiegyenlítsük, az elenyészően csekély hatást egyenlő mértékben elenyészően csekéllyé tegyük.³⁵ Ellenkezőleg, arra kell törekednünk, hogy társadalmi szerepvállalásunk révén növeljük politikai befolyásunkat.

³³ Ronald Dworkin *im. uo.*

³⁴ Ronald Dworkin *in uo.*

³⁵ Ronald Dworkin *im. uo.*

Fontos tisztán látnunk, hogy a legitimitás forrása a modern világban a demokrácia, a demokrácia pedig a nép vagy inkább a nép többsége általi kormányzást jelenti. Ez egy procedurális megközelítés. A demokrácia: a többség kormányzása. A többségi kormányzás lehet igazságtalan, s talán méltánytalan valamely kisebbséggel szemben, ám attól még demokratikus. Ez nagyon fontos! Ha korrigálni akarjuk azt, amit igazságtalannak tartunk, akkor azt demokratikus módon kell megtennünk. Vitatkoznunk kell az emberekkel, elég sok ember gondolkodását kell módosítani ahhoz, hogy a helyzet megváltozzon. Ha az igazságtalan döntéseket a többség által választott kormányzat helyett egy nem választott bírói testület korrigálja, akkor az eredmény talán igazságosabb lesz, de a legitimitás odavész. Ez a demokrácia többségi felfogása.

Látnunk kell ugyanakkor, hogy a demokráciával kapcsolatos kérdések kimenetelét a politikai arénában zajló küzdelmek fogják eldönteni, nem filozófiai viták vagy pszichológiai esszék. A viták, elemzések azonban fontos szerepet játszanak abban, hogy megértsük, mi is a politikai küzdelem tétje. Tulajdonképpen maga a politikai küzdelem is erről szól: hogy ki határozza meg, mit kell értenünk demokrácia alatt, s hogyan értelmezze a választópolgárok közössége azt.

Hamis próféták

Résen kell lennünk, mert a magukat demokratáknak tekintők egy része nem demokráta, hanem báránybőrbe bújt farkas, aki zsigeri gyűlölettel viseltetik minden iránt, ami ellenkezik saját felfogásával. Az úgynevezett demokráta egy része például tüntetően idegenkedik a nemzet gondolatától. Ami mindenkinek szíve joga. Csakhogy a hamis próféták nem érik be saját társadalmi gyökértelenségük tudomásulvételével, hanem az internacionalizmus (ma európaiság) fölényével tekintenek azokra, akik velük ellentétben nemzettudattal rendelkeznek, mondván, hogy az utóbbiak érzelmi-tudati kötődése maradi és káros. A globalista nacionalisták érthetően az elnemzetietlenítést tartják egyik fő feladatuknak...

Ez a hozzáállás, amely a választási eredményektől függően hosszabb-rövidebb időszakra a hivatalos politika rangjára emelkedett Magyarországon, a nemzetben gondolkodók egy részénél táplálta a demokráciával szembeni ellenérzést. Micsoda abszurditás, hogy a szabad demokráta egyik hangadó személyisége könyvet írt arról, hogy a nemzeti érzés személyi fogyatékoság, barbár örökség, ráadásul veszélyes is. ⁽³⁶⁾ Nos, összefér ez a kijelentés egy demokráta észjárásával?

Sajnos, számos esetben épp a demokrácia hangadói járták le a demokrácia fogalmát és gyakorlatát. Az elmúlt 20 évben cikkek százai, ezrei jelentek meg, amelyekben a „bennfentesek” a demokrácia nevében ostorozták a nemzet apraját-nagyját „nacionalizmusuk” miatt. Honnan a jog ehhez a hangütéshez? És mi köze ennek az ostoba dölyfös gondolkodásmódnak, ennek az intoleranciának a demokráciához? Milyen visszhangra találnak a gúnyolódó újságírók s politikusok tudatzüllesztő szövegei azokban, akik érzelmileg kötődnek magyarságukhoz? Az irónia és a gúny, mások megalázása még soha, sehol nem tette vonzóvá a hangadókat, függetlenül attól, hogy minek vallották magukat, milyen palást mögé bújtak.

Mindenért meg kell küzdeni

Az emberek könyökén jön már ki, hogy a politikusok másról sem beszélnek, mint a demokrácia térhódításáról. Mindegy milyen korban, milyen rendszerben, melyik országban vagyunk, a hatalmi pozícióban levő politikusok a demokrácia diadaláról harsognak, az ellenzékben levők meg a demokrácia kivívásának fontosságáról. Hogy melyik félnek van igaza, erre sosem derül fény igazán. Nem is derülhet, hiszen a politikusi beszéd a hazugság legfelső fokát jelenti. Ez a dolgok természetéből adódik. A politika közege a tömeg, a legbonyolultabb összetételű massa, ami a világon létezik. Ezzel a masszával mesterkedik a politikus. Ez a massa jön rezgésbe a politika hatására, így vagy úgy... Csakhogy... nemcsak a politikusok hatnak a tömegre, manipulálják azt, hanem a tömeg is hat a politikára. És ez a hatás sokszor kiszámíthatatlan. A politi-

36 Csoóri Sándor *im.* 1166-1167. oldal.

kára gyakorolt tömeghatás, mint valamiféle tehetetlenségi nyomaték, elvileg három irányban hat: lendületében fékezi - eredeti céljain túllendíti -, vagy a célba vett iránytól eltéríti a politikát.

Nem szerencsés az a hozzáállás, amely alulmaradva a demokráciaértelmezési harcban, vagy fel sem vállalva a vitát, a harcot, sértettségében magát a demokráciát is támadja, feladja, járhatatlan útnak tartja. Ez a magatartás nem előremutató. Az ellenkező magatartás a kívánatos. Le kell leplezni a hamis prófétákat, változtatni kell a rossz gyakorlaton, demokratikussá kell tenni környezetünket és a világot.

A küzdelem nemcsak a demokráciával kapcsolatban kívánatos, így van az ember mindenél, ami értéket képvisel számára. Teszem azt, csak úgy lehet valaki magyar, ha megküzd érte. Újra meg újra, ahogyan a más nemzetiségű, nyelvű, más vallású, hitű emberek is megküzdnek saját nemzeti hovatartozásukért, nyelvükért, hitükért...

A demokrácia jövőjét a különböző érdekek, gondolkodásmódok, eszmék, politikai programok közötti egyensúly megteremtése jelenti. Ehhez nemcsak politikai kompromisszumokra,

hanem jelentős mentalitásbeli változásokra van szükség. Ezek a demokrácia személyiség-összetevői. De vannak társadalmi-kulturális vonatkozásai is. A közéletben tapasztalható ellentmondások és azok megoldása nem választható el attól a gondolkodásmódtól, érzülettől, ami a különböző társadalmi csoportokra, népekre jellemző...

Ám sem a személyiség, sem a társadalmi csoportok, sem a különböző csoportoknak keret adó nemzet nem befejezett valóság,³⁷ hanem folyamatos küzdelem, hullámhegyek és hullám völgyek sorozata, folyton építi vagy rombolja magát, ezért a demokráciáról szóló eszmefuttatásnak is nehéz pontot tenni a végére.

Befejezésül talán annyit tehetnénk hozzá, hogy a demokrácia eszményéről sem mondhatunk le, ha ebből az eszményből sokszor csúfot is űz a gyakorlat. Amiről a francia filozófus, Michael Foucault szavai jutnak az eszembe, amit Csoóri Sándor bányászott valahonnan elő: „... hogyan lehetséges az, hogy az igazság oly kevésbé igaz?”⁽³⁸⁾

37 Csoóri Sándor *im.* 1192. oldal.

38 Csoóri Sándor, *im.* 1166. oldal.

Tiszteltetés Archimboldo előtt, 2012